

Geliş Tarihi (Received): 12.04.2019
 Kabul Tarihi (Accepted): 13.06.2019
 Yayın Tarihi (Published):30.06.2019
 SPORMETRE, 2019,17(2), 33-40
 DOI: 10.33689/spormetre.552892

VOLEYBOL HAKEMLERİNİN HAKEM ÖZ YETERLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Çalık Veli KOÇAK¹

¹Hitit Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Çorum/Türkiye

Öz: Bu çalışmada; Türkiye’deki voleybol hakemlerinin hakemlik öz yeterliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları, 2018-2019 yarışma sezonunda faal olarak hakemlik yapan 377 voleybol hakeminden (159 Kadın, 218 Erkek) oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve ‘‘Hakem Öz Yeterlik Ölçeği (HÖYÖ)’’ kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir. Cinsiyet ve voleybolculuk geçmişi değişkenine ait verilerin analizinde Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Katılımcıların yaş, eğitim durumu ve hakemlik düzeyi değişkenlerinin analizinde Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Gruplar arasında anlamlı bulunan farklılığı belirlemek için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda voleybol hakemlik öz yeterliğinin cinsiyet, yaş, voleybolculuk deneyimi, eğitim durumu ve hakemlik düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir ($p<0.05$). Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; cinsiyetin, yaşın, voleybol oynuluğu geçmişinin ve hakemlik düzeyinin, voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin belirleyicileri arasında yer aldığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Voleybol, Hakem, Öz yeterlik, Hakem öz yeterliği, İnanç, Spor,

INVESTIGATION OF THE REFEREE SELF-EFFICACY LEVELS OF THE VOLLEYBALL REFEREES

Abstract: The aim of this study was to examine the referees' self-efficacy of Turkish volleyball referees according to various variables. The sample group of the study consisted 377 Volleyball Referees (159 Female, 218 Male) who were refereeing during 2018-2019 competition season in Turkey. Personal information form and Referee Self-Efficacy Scale, was used as data collection tool. SPSS 22 program was used to analyze the data. Kolmogorov-Smirnov test was used to determine whether the data showed normal distribution. The significance level was accepted as $p<0.05$ in the analyzes. Mann-Whitney U test was used to analyze the data of gender and volleyball experience variables. Kruskal-Wallis test was used to analyze the age, education level and referee level. Result of the research, significant difference was found in the self-efficacy of the volleyball referees with gender, age, volleyball playing experience, education level and refereeing level ($p < 0.05$). When the results of the study were evaluated; it can be said that gender, age, volleyball player career and refereeing level can be among the determinants of self-efficacy levels of volleyball referees.

Keywords: Volleyball, Referee, Self-efficacy, Referee self-efficacy, Belief, Sport,

GİRİŞ

Spor hakemlerinin oldukça zorlu bir işleri vardır. Çünkü almaları gereken kararların hızı ve karmaşıklığı, müsabakalara yapabilecekleri olumsuz etkiler, müsabakada yer alan kişi sayısı ve genellikle seyircilerin düşmanca tutumları gibi nedenlerden dolayı üzerlerinde büyük baskı hissederler. Hakemlerin, müsabakayı yönetmek, müsabaka sırasında gerçekleşecek eylemleri değerlendirmek ve değerlendirirken hızlı kararlar vermek, birden fazla kişiye dikkat etmek, düzeni sağlamak ve anlaşmazlıkları çözmek gibi birçok farklı görevi yerine getirmeleri gerekmektedir (Tuero, Taberner, Marquez, ve Guillen, 2002). Türkiye Voleybol Federasyonu Hakemlik Rehberi ve Talimatları (TVFHRT) (2017)’ne göre hakemlik, yalnızca kurallara dayalı olarak verilen kararlarla müsabakanın yönetiminden ibaret değildir. Büyük beceriler gerektirir. Bu beceriler, yıllar boyunca spor etkinliklerine katılan hakemin, oyunun asıl unsurlarından birisi olduğunu hissetmesiyle edinilen bireysel, kişisel deneyimle kazanılır.

Voleybol, üst düzey fiziksel kondisyon, koordinasyon, teknik beceri ve özellikle takımca oynamayı gerektiren, yüksek hızlı ve heyecan verici bir oyundur. Çağdaş voleybol; seyir zevki yüksek bir gösteri üretmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle seyirciler; zafere giden her rallide hakem düdüğü duymak yerine sporcuların sergilediği bireysel ve takım mücadelelerinin yer aldığı, atletik bir gösteri ile ilgilenmek isteyeceklerdir (TVFHRT, 2017).

Voleybolun doğasında yer alan hız ve karmaşık yapı, hakemlerin işlerini daha da zorlaştırmaktadır. Voleybolda hakemlerin; sporcu ve antrenör gibi oyunun paydaşları ile çok iyi ilişkiler kurması beklenir. Sporcuların karşılaşmanın stresiyle verebilecekleri insani tepkilerini,

bilinçli yapılan sportmenlik dışı davranışlardan ayırt edebilmelidir. Örneğin; sporcuların anlık duygu patlamaları asla cezalandırılmamalıdır ki karşılaşmalar olumlu bir havada oynanabilsin. Aksi takdirde hakemlerin sporcu güvenini kazanmakta zorluk yaşamaları olasıdır.

Bütün bunlar voleybol hakemliğini çok karmaşık bir hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda hata yapmayı da kolaylaştırır. Sürekli karar vermenin bir sonucu olarak; eylemleri değerlendirirken, hakemlerin öznelliği ve yapabilecekleri hatalar genellikle kararlarından dolayı eleştirilmelerine neden olur (Anderson ve Pierce, 2009). Bu eleştiri, oyunculardan, antrenörlerden, spor yöneticilerinden, hayranlardan (Rainey, Schweickert, Granito, ve Pullella, 1990; VanYperen, 1998) veya spor basınından (Guillen, 2006) gelebilir. Bunun yanında hakem hataları; sporcular, takımlar, kulüpler ve taraftarlar için ekonomik ve sosyal açıdan yıkıcı sonuçları beraberinde getirebilir (Guillen, 2003). Yapılan hatalar ve hakemliğin stresli yanı, hakemlerin öz güven yitirmesine, kaygı ve stres seviyelerinin artmasına da yol açabilir (Anshel ve Weinberg, 1995; Rainey, 1995). Öz yeterlik; bireyin belirli bir sonucu elde etmek için gereken bir davranışı başarıyla uygulayabileceğine olan inancının gücü olarak tanımlanmıştır Bandura (1997).

Bandura (1997), öz yeterlik inancının, performans ile ilgili stresi ve kaygıyı azaltan psikolojik bir duygu olduğunu ifade etmiştir. Bu inançların; görev seçimlerini, çaba harcamalarını ve başarısızlığa karşı dayanıklılığı etkilediği düşünülmektedir. Öz-yeterlik teorisine göre, algılanan öz-yeterlilik kişinin eylemler, düşünceler ve etkilerin kişisel kontrolü hakkındaki inançlarıyla stresi ve kaygıyı etkilemektedir (Bandura, 1998). Yeteneklerine güven kişiler, başarılı olmak için zorluğa göğüs germekte ve ne yapmaları gerektiğine odaklanabilmektedirler. Aynı zamanda hata yapmaktan daha az kaygı duymaktadırlar Bandura (2001). Üstlendikleri görevleri ve o görevlerin baskıları hakkında kendi yeteneklerinden endişe duyan bireyler, daha az endişeli bireylere göre daha şüpheli olabilirler.

Bandura'nın öz yeterliğin davranış ile ilişkisini kavramsallaştırması, kısmen yeterlik inançları üzerinde hareket etmek ve gerekli becerilere sahip olmak için yeterli güdülenmeye sahip insanlara bağlıdır (Guillén ve Feltz, 2011). Spor psikolojisi alanında, öz yeterlik ile spor başarısı bilişsel bir değişken olarak kapsamlı bir şekilde çalışılmıştır (Feltz, Short, ve Sullivan, 2008). Hakemlik öz yeterliği ile ilgili çalışmalar ise; ölçek geliştirme ve uyarlama (Myers, Feltz, Guillén, ve Dithurbide, 2012; Karaçam ve Pulur, 2017), öz saygı ile öz yeterlik arasındaki ilişkinin belirlenmesi (Adıgüzel, 2018), öz yeterlik ve karar verme ilişkisi (Sarıdede, 2018), hakemlerin stres kaynaklarının belirlenmesi (Ekmekçi ve Doğu, 2010) vb. olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel olarak, sporda öz yeterlik üzerine yapılan çalışmalar kişinin etkinlik beklentileri ve performansı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Moritz, Feltz, Fahrbach, ve Mack, 2000) ve yeterlik inancı ile kaygı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Haney ve Long, 1995; Cartoni, Minganti, ve Zelli, 2005). Ek olarak, çalışmalar öz yeterlik ve iş performansı arasında güçlü bir ilişki olduğunu da desteklemektedir (Stajkovic ve Luthans, 1998). Buradan hareketle voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi bu çalışmada amaç olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, voleybol hakemlerinin öz yeterlikleri ile ilgili yapılmış çalışmaların azlığı dikkate alındığında alan yazına sağlayacağı katkı bakımından önemlidir.

METOD

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, büyük bir topluluğun bir konuyla ilgili görüşlerinin ya da özelliklerinin betimlenmesi amacıyla, seçilen örneklem üzerinde yürütülen nicel araştırma türlerinden tarama yöntemi (Fraenkel ve Wallen, 2006) kullanılmıştır.

Katılımcılar

Araştırmanın örnekleme kapsamına, 2018-2019 yarışma sezonu içerisinde faal olarak hakemlik yapan 377 Voleybol Hakemi (159 Kadın, 218 Erkek) alınmıştır. Toplam 4849 voleybol hakemi bulunan evreni temsil etmesi için örnekleme alınacak hakem sayısı belirlenirken “uygun örnekleme” (convenience sampling) (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, ve Demirel, 2017; Cohen ve Manion, 1998) yöntemi dikkate alınmıştır. Bu yöntem spor bilimleri alanındaki araştırmalarda sıkça kullanılmaktadır (Koçak, 2017a; Koçak, 2017b;).

Araştırmaya katılan hakemlerin kişisel özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların kişisel bilgileri

Cinsiyet	f	%
Kadın	159	42,7
Erkek	218	57,8
Toplam	377	100,0
Yaş	f	%
19-25	134	35,5
26-32	123	32,6
33-39	67	17,8
40-46	32	8,5
+46	21	5,6
Toplam	377	100,0
Eğitim Durumu	f	%
Lise	27	7,2
Ön lisans	42	11,1
Lisans	270	71,6
Lisansüstü	38	10,1
Toplam	377	100,0
Hakemlik Derecesi	f	%
Aday	110	29,2
İl	179	47,5
Ulusal	88	23,3
Toplam	377	100,0
Voleybolculuk Deneyimi	f	%
Evet	253	67,1
Hayır	124	32,9
Toplam	377	100,0

Tablo 1’e göre araştırmanın katılımcıları 159 kadın (% 42,7) 218 erkek, (% 57,8) hakemden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş grupları birbirine yakın olmakla beraber; 19-25 (n:134) ve 26-32 (n:123) yaşları aralığında katılım daha yüksektir. Lisans düzeyinde eğitimi olanlar n: 270 (% 71,6) çoğunluktadır. Katılımcıların % 47,5’i il hakemlik derecesine, % 29,2’si de aday hakemlik derecesine sahiptir. Araştırmaya katılan hakemlerin büyük çoğunluğu sporculuk deneyimi olan 253 (% 67,1) hakemlerden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Katılımcıların kişisel bilgileri, araştırmacı tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ile elde edilmiştir. Katılımcıların hakemlik öz yeterlik düzeylerinin belirlenmesinde Myers ve ark., (2012)’nin geliştirdiği ve Karaçam ve Pulur (2017a) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan Hakem Öz Yeterlik Ölçeği (HÖYÖ) (Referee Self-Efficacy Scale (REFS)) kullanılmıştır. HÖYÖ toplam 18 madde ve 5 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin toplamına ilişkin Cronbach Alpha değeri .90 bulunmuştur.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmanın verilerinin istatistiksel analizinde SPSS 22 programı kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için Kolmogorov-Smirnov testi uygulanmıştır. Verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Cinsiyet ve voleybolculuk deneyimi değişkenine ait verilerin analizinde Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Katılımcıların yaş, eğitim durumu ve hakemlik düzeyi değişkenlerinin analizinde Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Gruplar arasında anlamlı bulunan farklılığı belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan hakemlerin öz yeterliklerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 2. Hakem öz yeterliğinin cinsiyete göre değerlendirilmesi

Boyutlar	Cinsiyet	n	Mean Ranks	U	p
Fiziksel Yeterlik	Kadın	159	171,58	14562,0	,004*
	Erkek	218	201,70		
Oyun Bilgisi	Kadın	159	183,27	16420,0	,321
	Erkek	218	193,18		
Karar Verme	Kadın	159	160,41	12784,5	,000*
	Erkek	218	209,86		
Baskı	Kadın	159	179,72	15855,5	,117
	Erkek	218	195,77		
İletişim	Kadın	159	191,88	16873,5	,626
	Erkek	218	186,90		

*P<0,05

Tablo 2 incelendiğinde, hakemlerin, fiziksel yeterlik (U=14562,0, p= ,004, p< 0.05) ve karar verme (U=12784,5, p= .000, p<0.05) alt boyutlarında öz yeterlik düzeylerinin cinsiyete göre farklılığın istatistiksel olarak %95 güven seviyesinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. Kadın hakemlerin fiziksel yeterlik (Mean Rank=171,58) ve karar verme (Mean Rank=160,41) alt boyutlarında öz yeterlik düzeylerinin erkek hakemlerin fiziksel yeterlik (Mean Rank=201,70) ve karar verme (Mean Rank=209,86) öz yeterlik düzeylerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, oyun bilgisi, baskı ve iletişim alt boyutlarında, katılımcıların öz yeterlik düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir (p>0.05).

Araştırmaya katılan hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin yaş değişkeninde istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 3. Hakem öz yeterliğinin yaşa göre değerlendirilmesi

Boyutlar	Yaş	n	Mean Rank	x ²	sd	p	U
Fiziksel Yeterlik	19-25	134	186,74	4,048	4	,399	
	26-32	123	192,57				
	33-39	67	202,51				
	40-46	32	161,69				
	+46	21	181,05				
Oyun Bilgisi	19-25	134	187,56	3,425	4	,489	
	26-32	123	181,23				
	33-39	67	204,30				
	40-46	32	201,13				
	+46	21	176,43				
Karar Verme	19-25	134	166,92	15,774	4	,003*	1-3
	26-32	123	190,24				1-5
	33-39	67	223,98				2-3
	40-46	32	182,92				2-4
	+46	21	220,29				
Baskı	19-25	134	186,92	3,850	4	,427	
	26-32	123	197,35				
	33-39	67	191,49				
	40-46	32	159,67				
	+46	21	190,10				
İletişim	19-25	134	196,22	11,006	4	,026*	1-5
	26-32	123	195,30				2-5
	33-39	67	191,23				3-5
	40-46	32	171,16				
	+46	21	126,05				

*P<0.05

Tablo 3'e göre; karar verme ($x^2=15,774$, $sd=4$, $p=,003$) ve iletişim ($x^2=11,006$, $sd=4$, $p=,026$) alt boyutlarında katılımcıların yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Karar verme alt boyutunda farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Farklılığın, 1. grup (Mean Rank=166,92) ile 3. grup (Mean Rank=223,98) ve 5. grup (Mean Rank=220,29) arasında, 3. grup ile de 2. (Mean Rank=190,24) ve 4. (Mean Rank=182,92) grup arasında olduğu tespit edilmiştir. İletişim alt boyutundaki farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi yapılmıştır. Farklılığın, 5. (Mean Rank=126,05) grup ile 1. (Mean Rank=196,22), 2. (Mean Rank=195,30) ve 3. (Mean Rank=191,23) grup arasında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan hakemlerin öz yeterliklerinin voleybolculuk deneyimine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

Tablo 4. Hakem öz yeterliğinin voleybolculuk deneyimine göre değerlendirilmesi

Boyutlar	Voleybolculuk Deneyimi	n	Mean Ranks	U	p
Fiziksel Yeterlik	Evet	253	197,4	13548,0	,018*
	Hayır	124	171,7		
Oyun Bilgisi	Evet	253	205,1	11606,0	,000*
	Hayır	124	156,1		
Karar Verme	Evet	253	192,8	14715,0	,304
	Hayır	124	181,1		
Baskı	Evet	253	191,3	15102,0	,514
	Hayır	124	184,2		
İletişim	Evet	253	197,5	13518,50	,015*
	Hayır	124	171,5		

*P<0.05

Tablo 4 incelendiğinde, fiziksel yeterlik (U=13548,0, $p=,018$, $p<0.05$), oyun bilgisi (U=11606,0, $p=,000$, $p<0.05$) ve iletişim (U=13518,50, $p=,015$, $p<0.05$) alt boyutlarında öz yeterlik düzeylerinin oyunculuk deneyimine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Daha önce voleybol oynamış hakemlerin, fiziksel yeterlik (Mean Rank=197,4), oyun bilgisi (Mean Rank=205,1) ve iletişim (Mean Rank=197,5) alt boyutlarında öz yeterlik düzeylerinin voleybol oynamamış hakemlerin öz yeterlik düzeylerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, karar verme ve baskı alt boyutlarında, katılımcıların öz yeterlik düzeylerinin voleybolculuk deneyimine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$). Araştırmaya katılan Hakemlerin mesleki yeterlik alt boyutlarına ait Eğitim durumu değişkenine göre farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmasını test etmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 5. Hakem öz yeterliğinin eğitim durumuna göre değerlendirilmesi

Boyutlar	Eğitim Durumu	n	Mean Rank	x^2	sd	p	U
Fiziksel Yeterlik	Lise	27	182,65	,402	3	,940	
	Ön lisans	42	185,76				
	Lisans	270	190,98				
	Lisansüstü	38	183,03				
Oyun Bilgisi	Lise	27	177,41	12,649	3	,065	
	Ön lisans	42	143,27				
	Lisans	270	198,21				
	Lisansüstü	38	182,37				
Karar Verme	Lise	27	189,65	1,878	3	,598	
	Ön lisans	42	178,67				
	Lisans	270	192,98				
	Lisansüstü	38	171,70				
Baskı	Lise	27	176,13	8,678	3	,034*	3-4
	Ön lisans	42	178,63				
	Lisans	270	197,31				
	Lisansüstü	38	150,59				
İletişim	Lise	27	181,07	3,596	3	,308	
	Ön lisans	42	167,08				
	Lisans	270	194,65				
	Lisansüstü	38	178,71				

*P<0.05

Baskı ($x^2=8,678$, $sd=3$, $p=,034$) alt boyutunda eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Baskı alt boyutunda farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Farklılığın 3. grup ile (Mean Rank=197,31) 4. grup (Mean Rank=150,59) arasında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan hakemlerin öz yeterliklerinin hakemlik düzeyi değişkenine göre farklılık durumunun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 6. Hakem öz yeterliğinin hakemlik düzeyine göre değerlendirilmesi

Boyutlar	Hakemlik Düzeyi	n	Mean Rank	x^2	sd	p	U
Fiziksel Yeterlik	Aday	110	171,54	6,21	2	0,045*	1-2
	İl	179	201,18				
	Ulusal	88	186,05				
Oyun Bilgisi	Aday	110	159,73	14,515	2	0,001*	1-2 1-3
	İl	179	200,90				
	Ulusal	88	201,39				
Karar Verme	Aday	110	149,85	22,679	2	0,003*	1-2
	İl	179	202,03				
	Ulusal	88	211,44				
Baskı	Aday	110	188,60	0,179	2	0,914	
	İl	179	190,94				
	Ulusal	88	185,56				
İletişim	Aday	110	178,16	5,884	2	0,053	
	İl	179	201,85				
	Ulusal	88	176,40				

*P<0.05

Tablo 6 ya göre, fiziksel yeterlik ($X^2=6,21$, $sd=2$, $p=,045$) alt boyutunda hakemlik düzeyine göre anlamlı farklılık belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi yapılmıştır. Farklılığın 1. grup ile (Mean Rank=171,54) 2. grup (Mean Rank=201,18) arasında olduğu tespit edilmiştir. Oyun Bilgisi alt boyutunda tespit edilen farklılığın ($X^2=14,515$, $sd=2$, $p=,0001$), 1. grup ile (Mean Rank=149,85) 2. (Mean Rank=200,90) ve 3. (Mean Rank=201,39) grup arasındadır. Karar verme boyutundaki farklılık ise ($X^2=22,679$, $sd=2$, $p=,0003$), 1. grup ile (Mean Rank=149,85) 2. Grup (Mean Rank=202,03) ve 3. grup (Mean Rank=211,44) arasındadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Voleybol hakemlerinin öz yeterliklerinin çeşitli değişkenlere göre incelendiği bu araştırmada; hakemlerin öz yeterlik inanç düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadın hakemlerin fiziksel yeterlik ve karar verme öz yeterlik düzeylerinin erkek hakemlerin fiziksel yeterlik ve karar verme öz yeterlik düzeylerine göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Alan yazında bu sonucu destekler çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birinde Sarıdede (2018), erkek hakemlerin, karar verme, oyun bilgisi ve genel hakem öz yeterliği bakımından kadın hakemlere göre daha yüksek öz yeterliliğe sahip olduğunu belirtmektedir. Bu durumun aksine Adıgüzel (2018), basketbol hakemlerinin cinsiyetleri ile öz yeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmadığını belirtmiştir.

Hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin karar verme ve iletişim boyutlarında yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre yaşça olgunluk arttıkça karar verme ve iletişim öz yeterliğinin de anlamlı şekilde arttığı görülmektedir. Bu araştırmanın sınıf değişkeni bulguları alan yazın ile tutarlılık göstermemektedir. Alan yazında yer alan araştırmalarda yaş azaldıkça hakem öz yeterliğinin de belirgin şekilde azaldığı (Karaçam ve Pulur, 2017a; Myers ve ark., 2012) rapor edilmiştir. Bu durum yaşça olgunluğun artmasıyla hakemlik becerilerinin, deneyimin ve öz güvenin artmasının beraberinde getirdiği doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Araştırma bulgularında voleybol oynayıp oynamama durumuna göre öz yeterlik düzeyinin voleybol oynamış hakemlerin lehine fiziksel yeterlik, oyun bilgisi ve iletişim alt boyutlarında yükseldiği görülmektedir. Sarıdede (2018), daha önce voleybol oynayan hakemlerin, oynamayanlara oranla fiziksel yeterlik bakımından daha yüksek öz yeterliğe sahip olduklarını bildirmiştir. Bu sonuç, sporculuk yapmış hakemlerin fiziksel olarak güçlerini korudukları ve yeterlik algılarının da bundan olumlu yönde etkilendikleri şeklinde yorumlanabilir.

Elde edilen bulgulara göre; eğitim düzeyinin hakem öz yeterliğinde belirleyici olmadığı görülmektedir. Bu durum örnekleme alınan hakemlerin eğitim durumlarının genelde birbirlerine yakın olmasından kaynaklanmış olabilir.

Aday hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin il ve ulusal düzeydeki hakemlere oranla fiziksel yeterlik, oyun bilgisi ve karar verme boyutlarında anlamlı şekilde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu durum hakemlikte geçirilen sürenin hakemlik öz yeterliklerini doğru orantılı şekilde olumlu yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Alan yazında bu araştırmanın bulgularını destekleyen çalışmalar (Sarıdede, 2018; Adıgüzel, 2018; Karaçam ve Pulur 2017b; Myers ve ark, 2012) bulunmaktadır. Voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, cinsiyet, yaş, voleybol oyunculuk deneyimi ve hakemlik düzeyi değişkenlerinin öz yeterlik düzeyleri üzerinde önemli birer belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eğitim durumunun ise bu araştırma örnekleminde öz yeterlik belirleyicisi olmadığı söylenebilir.

Cinsiyetin, kadın hakemlerin aleyhine bir öz yeterlik belirleyicisi olması düşündürücüdür. Kadınların hakemlikte kendilerini neden yetersiz hissettiklerinin farklı örneklemlerde farklı değişkenler ile yeniden ölçülmesi gerekmektedir. Ulaşılabilecek sonuçlar doğrultusunda kadın voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin yükseltilmesi için hakem eğitimi veren kurumlara öneriler getirilmelidir. Bu çalışmada hakemlik düzeyinin yüksekliği ve yaş olarak olgunluğun hakemlik öz yeterliği belirleyicisi olduğun belirlenmiştir. Buradan yola çıkılarak yaşça küçük ve aday düzeyinde olan hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin verilecek eğitimler yoluyla yükseltilmesi sağlanmalıdır. Voleybol oyunculuğunun hakemlik öz yeterliğindeki olumlu etkisinin varlığı voleybol oynamış bireylerin hakemliğe yönlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırma farklı değişkenler, sınırlılıklar ve örneklemler ile tekrarlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, N. S. (2018). Basketbol hakemlerinin fiziksel öz saygıları ile öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 129-137.
- Anderson, K. J., Pierce, D. A. (2009). Officiating bias: The effect of foul differential on foul calls in NCAA basketball. *Journal of sports sciences*, 27(7), 687-694.
- Anshel, M. H., Weinberg, R. S. (1995). Sources of acute stress in American and Australian basketball referees. *Journal of Applied Sport Psychology*, 7(1), 11-22.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (1997). *Self efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Bandura, A. (1998). Personal and collective efficacy in human adaptation and change. In J. G. Adair, D. Belanger, K.L. Dion (Eds.), *Advances in psychological science: personal, social and cultural aspects* hove, UK: Psychology.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: an agentic perspective. *Annual Review of Psychology*. 54(1), 1-26.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 1-360.
- Cartoni, A.C., Minganti, C., Zelli, A. (2005). Gender, age, and professional-level differences in the psychological correlates of fear of injury in Italian gymnasts. *Journal of Sport Behavior*, 28(1), 3.
- Cohen, L.M., Manion, L. (1998). *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Ekmekçi, R., Doğu, G. (2010). Basketbol Hakemleri Stres Anketi'nin (Bhsa) geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Sport Sciences*, 5 (1), 8-15.
- Feltz, D.L., Short, S.E., Sullivan, P.J. (2008). Self-efficacy in sport. *Human Kinetics*. 14-20.

- Fraenkel, J.R., Wallen, N. E.(2006). How to design and evaluate research in education. (6th ed.). New York: McGraw-Hill International Edition. 45-49.
- García, F.G. (2003). Panorama actual en el estudio del arbitraje y el juicio deportivo desde una perspectiva psicológica. In *Psicología del arbitraje y el juicio deportivo* (pp. 7-24). INDE Publicaciones.
- Guillén, F., Feltz, D.L. (2011). A conceptual model of referee efficacy. *Frontiers in psychology*, 2, 25.
- Guillen, F. (2006). The psychology of refereeing and judging in sports. *Deporte y Psicología*, 667-684.
- Haney, C.J., Long, B.C. (1995). Coping effectiveness: a path analysis of self efficacy, control, coping, and performance in sport competitions. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(19), 1726-1746.
- Karaçam, A., Pulur, A. (2017a). Hakem öz yeterlik ölçeğinin (HÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 118-128.
- Karaçam, A., Pulur, A. (2017b). Examining the relationship between referee self-efficacy and general self-efficacy levels of football, basketball and handball referees. *Universal Journal of Educational Research*, 5, 9, 1571-1579. <https://doi.org/10.11114/jets.v5i8.2450>.
- Koçak, F., (2017a). The relationship between leisure constraints, constraint negotiation strategies and facilitators with recreational sport activity participation of college students. *College Student Journal*, 51(4): 491-497.
- Koçak, F., (2017b). Leisure constraints and facilitators: Perspectives from Turkey. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 3(10): 32-47.
- Moritz, S.E., Feltz, D.L., Fahrback, K.R., Mack, D.E. (2000). The relation of self-efficacy measures to sport performance: A meta-analytic review. *Research quarterly for exercise and sport*, 71(3), 280-294.
- Myers, N.D., Feltz, D.L., Guillén, F., Dithurbide, L. (2012). Development of, and initial validity evidence for, the Referee Self-Efficacy Scale: A multistudy report. *Journal of sport and Exercise Psychology*, 34(6), 737-765.
- Rainey, D.W. (1995). Stress, burnout and intention to terminate among umpires. *Sciences*, 7, 41-63.
- Rainey, D. W., Schweickert, G., Granito, V., Pullella, J. (1990). Fans' evaluations of major league baseball umpires' performances and perceptions of appropriate behavior toward umpires. *Journal of sport Behavior*, 13(2), 122.
- Sarıdede, Ç. (2018). Voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeyleri ve karar verme becerilerinin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*.
- Stajkovic, A.D., ve Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related performance: A meta-analysis. *Psychological bulletin*, 124(2), 240.
- VanYperen, N. W. (1998). Predicting stay/leave behavior among volleyball referees. *The Sport Psychologist*, 12(4), 427-439.
- Tuero, C., Taberero, B., Marquez, S., Guillen, F. (2002). Análisis de los factores que influyen en la práctica del arbitraje (Analysis of the factors affecting the practice of refereeing). *Sociedade Capixaba de Psicologia do Esporte* 1, 7-16.
- Türkiye Voleybol Federasyonu Hakemlik Rehberi ve Talimatları. (2017). http://www.tvf.org.tr/_dosyalar/MHGK_Belgeler/hakemlik_rehberi_ve_talimatlari_turkce_2017.pdf.